

SZOCIALIZMUS-
KOMMUNIZMUS
és
TÁRSADALMI
FEJLŐDÉS

ÍRTA:

DR. SZEPESSY ORBÁN

Borsod-Gömör és Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyeék
tiszti főügyésze.

1925

MAGYAR JÖVŐ NYOMDAÜZEM ES LAPKIADÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
MISKOLC

A kollektív társadalmi rend és a társadalmi fejlődés.

A lezajlott világháború világszerte olyan megoldhatatlannak látszó gazdasági és társadalmi problémákat idézett fel, amelyeknek szemlélete a gondolkodó embert önkénytelenül arra a hosszantartó, vajúdo korszakra emlékezteti, amely Anatole France és Wells elképzelése szerint az emberi társadalomnak a kapitalista termelési rendről a kollektív termelési rendre való áttérését hidalja át. Ezt a korszakot Anatole France és Wells a chaosz, a zűrzavar korának nevezik. Valóban, ha a legutolsó évek izgatott, hánykódó történetét, szélsőséges kirobbanásait, a világháborút, az orosz és magyar bolsevizmust, a kényszerbéke diktátumokat, az olasz és spanyol diktatúrát, a franciák vergődő kísérletezéseit a fuldokló parlamentárizmus partra mentése érdekében, az angol munkásharcokat stb. szemléljük: akarva, nem akarva arra gondolunk, hogy nem az Anatole France és Wells zűrzavar korszakát éljük-e?

Amíg a kapitalista rend s velők az intellektuális elem szinte dermedten mered a szocializmusra, mint egy rémes pogány bálványra, amely a kultúrát, a kiválóságot, a haladást elnyeléssel fenyegeti, addig a küzdő, dolgozó emberek mérhetetlen nagy tömege epedve tekint a kollektív termelési rend felé, mint a kietlen sivatag szenvedő utasa az áldást nyújtó árnyas oázis után. De annak ellenére, hogy ez a ránkmeredő óriási probléma önsúllyal nehezedik az emberi társadalomra, egyeseket dermedtté ijeszt, mások lelkében pedig epedő vágyak emésztő lángjait élesztgeti: azt kell tapasztalnunk, hogy ezzel a világrengető problémával, fontosságához viszonyítva, úgyszólván nem is foglalkoznak az emberek. Áll ez különösen Magyarországra. Keresztülsöpört fölöttünk a vörös veszedelem s bár nem természetes halállal, nem önkiegéssel múlt el — a magyar társadalom, sőt bizonyos

tekintetben maga a kormányzat is, arra az álláspontra helyezkedett, hogy kommunizmus volt — nincs. Pedig ez súlyos tévedés. Ott vajúdik ez a probléma a jelen történéseiben s körülötte forog a jövő kialakulása is. Sohase volt fontosabb mint ma, e problémának teljes tisztázása. Aki a kollektív társadalmi rend lényegét, valódi értelmét megadja, az mérhetetlen szolgálatot tesz az emberiségnek. Nem múlta idejét az elméleti boncolás azért, mert ma már gyakorlati utón döngetik a kollektív világnézetet. Gyakorlati utón lehet helyi országos sikereket elérni, de ezzel az elmélet nincs eldöntve. A tudományos gondolkozás eszközeivel kell e kérdést eldönteni. Ezen az utón óhajt e kis munka pár bátortalan lépést tenni.

Meglehetősen elterjedt felfogás az, hogy a szocializmus és a kommunizmus egymástól lényegben különböző két társadalmi rend, holott a kettő között a különbség csupán az, hogy a kommunizmus a cél, szocializmus pedig egy mérföldkő az ezen cél felé vezető utón. Végleges társadalmi rend sohasem lesz. A természetben nincs nyugvás. Ha a szocializmus is csak egy időleges rend, akkor csak a kommunizmushoz vezethet az, mint az általa követett ut végcéljához, mert különben visszatér a kapitalizmusra. Marx, a tudományos szocializmus megalapítója, is kommunistának mondta magát. A szocializmus megelégszik a termelési eszközök köztulajdonbavételével, a kommunizmus pedig mindent köztulajdonná tesz, magántulajdont nem ismer. A szociáldemokraták pedig az aótt viszonyokhoz alkalmazkodva, hol rejtetten, hol nyíltan, — a kapitalizmus és a szocializmus áthidalásán buzgólkodnak s enjyioen a szociál demokrata törekvések is csak határállomásai a kommunizmushoz vezető útnak. Ismétlem, hogy a természetben nincs nyugvás s így minden, tehát az emberi társadalom is, folytonos változásokon megy keresztül. Ha elismerjük, hogy a szociáldemokraták programja sem egy merev, bevégzett, változtathatlan rend, akkor azt is el kell ismerünk, hogy a továbbfejlesztést a szociáldemokraták nem a kapitalizmus hanem a szocializmus felé irányítják. A? is bizonyos, hogy azok az erők és érdekek, amelyeknek a szociáldemokraták a létüket köszönhetik, ellenállhatatlan erővel ragadják őket a kommunizmus, mint végcél felé. Ha a szociáldemokrata törekvések, a szocializmus és a kommunizmus oly rendszorozat, melynek részei mint láncszemek gyűrűznek kikapcsolhatatlan összefüggésben egymásba, ebből az

következik, hogy ha a kommunizmus mint társadalmi rend szükség szerű jó, — akkor határállomásai igazolva vannak. Ha ellenben az derül ki, hogy a kommunizmus nem lehet az emberi társadalom rendje, akkor kerülni kell a feléje divergáló irányzatot is, mint a lejtőt, amely örvénybe vezet. Épen ezért az alábbiakban a teljes terjedelmében kifejlesztett kommunista renddel foglalkozom.

A kommunizmus nem ismer vallást, sőt mint a népbolondítás eszközt határozottan üldözi azt. A mindenttudó, mindenható Isten a mumus, mellyel a tömeg fékentartható. Elbutítva a menyország, a pokol, a jutalmazás és büntetés hite által, az emberek megadással viselik el a legvérlázítóbb igazságtalanságot s gyávák lesznek a legbátrabbak. A kommunizmus nem ismer hazát, nemzetet sem. A világ népeisége, az emberiség egy közösségbe, egy kultúrkörbe tartozik, melyen belől nincsenek vámsorompók, a forgalom az egész földterületen szabad. Nemzeti, gazdasági érdekellentétek hiányában bekövetkezik a világbéke. A kommun megszünteti a magánvagyon!, kollektivizálja a termelést s a termelés eredményét egyenlően osztja szét a dolgozó és munkaképtelen emberek közt. Megszünteti a szélsőségeket, — a fényűző munkátlanságot és a munkásnyomort. Minden ember részére egyforma, tisztességes jólétet biztosít. A kommun eltörli a házasságot, mint törvény által szabályozott s védett intézményt s vele együtt a családot. Eltörli, mert a magántulajdon és a család közt elválaszthatatlan összefüggést lát. Míg a törvény által szabályozott, törvényes, névszerinti utódokban folytatódó családi intézmény fennáll, addig lehetetlen a magántulajdont az állandóság reményével megszüntetni. Addig az utódról való gondoskodás a szülői szívből ki nem irtható. De közvetlen okai is vannak a kommunistának arra, hogy a házasságot, mint törvényben gyökerező intézményt megszüntesse s helyébe a szabadszerelmen alapuló életközösséget vezesse be. A szociálista a mai házasságok túlnyomó részében csak gazdasági életközösséget lát. A vagyonszerzés, illetve annak megőrzése, az örökösök részére való gyarapítása, a női és gyermektartási kötelezettségek kényszerítik a házasságot a házassági kötelekek fentartására és az együttélés folytatására akkor is, amikor ez az együttélés már pokol. így lesz a törvényes házasság befelé is, kifelé is bűn, az erkölcsstelenség terjesztője.

Mindez a szociális szabadszerelmen alapuló életközösségnél más-

képen van. A kölcsönös vonzalomból egyesülő emberpárt az érzelmi motívumokon kívül semmiféle kötelék egymáshoz nem bilincseli. Nincs gazdasági érdekközösség, mert nincs magánvagyon. Nincs nőtartás, mert a nő épen olyan képzett munkástagja a társadalomnak, mint a férfi s különben is a munkaképtelenek, vagy igazolt munkanélküliek eltartásáról a kommun gondoskodik. Nincs gyermektartás se, mert a gyermeket az állam nevelti, erre a célra szolgáló minta intézetekben. A gyermeknevelést nem szabad a hozzánemértő, elfogult és elfoglalt szülőkre bízni. A gyermekek szociális, szakavatott, objektív nevelése a legfőbb társadalmi érdek.

A magánvagyon megszüntetése, a termelés és a termelés eszközeinek köztulajdonbavétele, a törvény által szabályozott, védett és névutódlási kapcsolatot eredményező házasság intézményének eltörlése s a szabadszerelem beiktatása az alappillérei a kommunizmusnak. Oly elválaszthatatlan összefüggés van köztük, hogy bármelyikének nemalkalmazása esetén a rendszer csak életképtelen, múltó tálomány volna.

Annak a hangoztatása, hogy a kommunizmus a kisbirtokot nem bántja, hogy az marad továbbra is magántulajdon, — „a föld azé, aki megmunkálja“ — csak a parasztság nyugtalanságának elaltatására szolgáló maszlag, legjobb esetben átmeneti jelszó. Óriás, kollektív gazdaságok árnyékában apró, kezdetleges üzemek nem is lehetnének életképesek. De nem is tűrhetne meg a kommunizmus olyan erjesztő gombát a társadalmában, amilyenek az egyéni hajlamokat szolgáló magángazdálkodás bizonyulna, az egyéni hajlamokat eltipró kollektív gazdálkodással szemben. A törpebirtok, mint magántulajdon, egyértelmű volna a különérdekű, különjogú osztályeltagozódással, márpedig az osztálykülönbség teljes megszüntetése, illetve az osztályok egybeolvasztása nélkülözhetetlen előfeltétele a kommunizmusnak. A kommunizmus életösztone nem tűrhet meg ilyen veszedelmes érintkezési pontot a kapitalizmussal.

A termelés kommunizálásával megszűnik a munkabérből elvont s a tőkéhez csapott érték többlet, de el lesz vonva a kiváló munkástól többletermelésének a munkatöbblete is. „Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint“ azt jelenti, hogy tekintet nélkül a végzett munka minőségére, vagy mennyiségére mindenkinek, az utcaseprőtől a társadalom első alkalmazottjáig, szükséglete arányában, van igénye a termelés javaihoz. A vagyonszerzés és a kiváló munkás anyagi érvényesülése a gyöngé és átlagmunkás fölött, mint

munkára ösztönző motívumok, a kommunizmus szerint idővel a hanyatlás veszélye nélkül kiküszöbölhetők, mert nevelés által az emberekkel annyira meg lehet kedvelteni a munkát, hogy az többé nem eszköz lesz, hanem cél. Már a mai társadalmi rendben is igen számos az olyan dolgozó ember, aki akkor is kedvvel és ambícióval végzi a dolgát, ha azért se vagyon, se hírnév nem jár. A szociális nevelés egyik főfeladatát annak a megállapítása fogja képezni, hogy a gyermeknek milyen munkára, foglalkozásra van tehetsége, hajlamosága. Ha minden ember a kedveszerinti foglalkozást űzheti s arra kitűnően ki van képezve, akkor a munka megszűnik robot lenni. Ehhez járul az is, hogy a rendszeresen vezetett kollektív termelés, szemben a kapitalista termeléssel, melyben a verseny az egység, a rendszeresség s a szükséglettel való összhang rovására megy, nagy munkaerő-megtakarítást jelent. Nagy munkaerő-megtakarítást lehet elérni a gépek folytonos szaporításával is. Ha mindezekhez hozzávesszük azt, hogy az általános munkakötelezettség behozatala s a katonai kötelezettség megszüntetése folytán, jelentékenyen szaporodni fog a munkáskéz, — következik, hogy a kommun közösségben a mtinkadó lényegesen csökkenni fog. Nem kell tehát félni a visszafejődéstől. A lényegesen kevesebb, gépek alkalmazása által tetemesen könnyebb s a mindenki által hajlama szerint választott és kitűnően elsajátított munkát szívesen, kedvvel fogja végezni a munkás, mert a munka nála már nem eszköz, de cél; — nem robot, hanem kedvtelés lesz és mert tisztességes, minden embertársával egyenlő megélhetést biztosít számára.

Ez a rövidre szabott ismertetés a rendnek csak a vázát mutatja, deanr ebből megállapítható, hogy, az ideális, kommun társadalom emberei annyira jók, tökéletesek, annyira mentesek az önzéstől, a hiúságtól, a becsvágytól, a vallási hit vakságától, a nemzeti elfogultságtól, — annyira meg vannak tisztulva a magántulajdon s a családi intézmény nyomán fakadó hibáktól, hogy szinte a paradicsomi állapot jut eszünkbe, ahol a gondtalan derűvel heverő emberpárt a békés állatok tarka tömege veszi körül, ahol a büszke oroszlán a szelíd gazellával, a farkas a báránnyal, a héjjá a galambbal él testvéri egyetértésben, ahol a nagy hal nem nyeli el a kis halat, ahol nincs ellenség, csak barát, ahol nincs vétek, csak ártatlanság, ahol nincs küzdelem, háború, — hanem örök béke.

Lehetetlen be nem látni, hogy ezt a társadalmi rendet a *mai* emberrel megcsinálni képtelenség. Ezt a rendet, máról-holnapra csak

a legsötétebb terror valószínűleg meg is tarthatja fenn ideig-óráig, hogy aztán a kiváltott ellenhatások orkánjában porrázúzódjék. Az erre irányuló törekvés nem más, mint a népek milliói ellen elkövetett közönséges bűnkíséret.

De abból, hogy a kommunizmus nem időszerű, hogy rögtönös forradalmi megvalósítása nem más, mint egy rövid ideig tartó, de borzalmas hatású ciklon, — még nem következik, hogy a rendszer rossz is a megvalósulásra egyáltalán alkalmatlan. Mielőtt azonban erre rátérnék, meg kell indokolnom azt az álláspontomat, hogy a kollektív termelési rend a tartósság reményével csak a kommunizmusban érvényesülhet.

A marxi szocializmus a történelmi materializmus alapján azt vallja, hogy a kollektívizmus nem egy óhajtott rend, amelynek kiküzdéséért harcolni kell, hanem olyan rend, amelynek a gazdasági viszonyok szükségyszerűségéből kifolyólag okvetlenül be kell következnie. Hogy a történelmi materializmus mennyire egyoldalú magyarázata az emberi társadalom történelmének, hogy a kollektív társadalmi rend szükségyszerű bekövetkezésének az állítása nem más, mint történelmi jóvendőmondás, azt már a szocializmus revizionistái, élükön Bernsteinnel, elismerik. Olyan történelmi jóvendőmondás ez, amely még a legszigorúbb történelmi materializmus alapján is megmagyarázhatatlan ellentmondást jelent a marxi szociálisták harcmódorával szemben. Annak a tételnek az igazolására, hogy a kollektívizmus annyira a gazdasági szükségyszerűségek folyamánya, hogy azt siettetni nem lehet, de nem is szabad, mert az idő előtt megvalósított szocializmus olyan, mint a kényszerrel beérlelt gyümölcs, — Szabó Ervin a német parlamentarizmusra is az általános választói jogra hivatkozik. Ezeket Bismarck oly időben létesítette, amidőn arra Németországban még senkisé gondolt. „De elképzelheti-e valaki, — írja Szabó Ervin, — a parlamentarizmus csúfosabb paródiáját, mint a német Reichstag... hiszen az államgépezet irányítása Németországban a parlamenten kívül történik.” Ilyen álláspont mellett nyilvánvaló, hogy vagy az nem igaz, hogy kollektív termelési rend történelmi szükségyszerűség, vagy teljesen indokolatlan az engesztelhetetlen osztályharc és forradalom. A való igazság az, hogy a kollektívizmus szükségyszerű bekövetkezése olyan történelmi jóvendőmondás, amelyben maguk a szociálisták se igen bíznak. De vajjon nem történelmi jóvendőlétes-e az is, amidőn azt állítjuk, hogy a kollektívizmus

csak kommunizmussá fejlesztve lehet tartós társadalmi rend. Szerintünk nem, mert ez az állítás nem egyéb, mint felismerése azon szükségszerű gazdasági és lélektani következményeknek, amelyek a kollektív termelési rend megvalósításából s e rendnek a magántulajdonnal való szembe-helyezkedéséből folynak.

Nincsen társadalmi együttélés, amely a kényszert teljesen nélkülözhetné. Ilyesmiről az anarchisták ábrándoznak. Mindenesetre eszményi állapot volna, ha az emberek oly tökéletessé fejlődhetnének, hogy a társadalmi együttműködésük minden felettes erőhatalom rendfent-tartó működése nélkül zavartalanul, összhangzatosan folyhatna. Ezt azonban legalább egyelőre maguk az anarchisták is utópiának kell, hogy tartsák. Kisebb-nagyobb kényszert tehát minden társadalmi rendnek alkalmaznia kell. Annál kevesebb kényszert kell alkalmazni, minél szélesebb rétegekre támaszkodhat a rend; legkevesebbet akkor, ha a fennálló rend az egyetemes érdeket szolgálja; világosabban kifejezve, akkor, ha a fennálló rend mindenkinek az akaratával találkozik. Miután pedig kétségtelen igazság az, hogy annál tökéletesebb s az emberek szempontjából annál kívánatosabb a társadalmi rend, minél kevesebb tereket kénytelen alkalmazni, ennél fogva a törekvés mindig arra kell, hogy irányuljon, hogy a társadalmi rendet egyetlen világnézet hassa át s addig is, míg ez meg nem valósítható, egy világnézet dominálja nyilvánvaló túlsúllyal a társadalmi rendet. Ebből a nézőpontból tekintve az olyan kollektív termelési rend, amely a szűkebb körte szorított magántulajdont, öröklési jogot, családi intézményt és a családi nevelést megtűri, csak múltó, átmeneti rend lehet. Ezeknek az intézményeknek a megtűrése lobogó lánggal tartaná ébren az emberek lelkében a gazdasági szabadságra, a magántulajdonra való visszatérés vágyát. Volta-' képen ebben az átmeneti rendben folya le a két világnézet döntő harca. Az a társadalmi rend, amelyik a termelési rend kollektivizálása mellett a szűkebbkörű magántulajdont s az emberek lelkében a magántulajdonra való törekvés vágyát élesztő intézményeket megtűri, csak a legszélesebb terrorral tarthatná fenn magát. Terrorral jobbfelé, terrorral balfelé. A magántulajdont és a kollektív termelést magában egyesítő rend sem az egyik, sem a másik világnézet támogatására nem számíthatna, ellenkezőleg, mind a két érdekcsoport' támadná e rendet, hogy a társadalmat a saját egységes világnézetének nyugvópontjára juttassa.

Amily természetes és szükségszerű következménye a kollektív termelés megvalósításának a magántulajdon teljes megszüntetése, épen olyan természetes és szükségszerű következmény a családi intézmény

elsorvasztása és a köznevelési rend. A kollektívizmus alapeszméje az, hogy az emberek összességének az érdeke előtt minden egyéni érdeknek háttérbe kell szorulnia. A társadalmi szolidaritás a fő, az egyéni — semmi. Így a kollektívizmus egyetlen szolidaritást ismer, a társadalmi szolidaritást. Ezzel szemben a családi nevelés az egyéniség kifejlesztését tűzi ki céljául. Minden szülő törekvése az, hogy gyermeke külön legyen a többinél. A társadalmi szolidaritásra a család csak addig a mértékig nevel, ameddig azt a társadalmi együttélés szempontjából szükségesnek véli, egyébként pedig a családi életben kifejlődő bensőséges szeretet megeremti a szűkebb szolidaritási kört, a családi szolidaritást. A családi nevelés mellett az az önzetlen társadalmi szolidaritás, ami a kollektív termelési rend alapfeltétele, sohasé fejlődhetne ki az emberi lelkben. Így a családi intézmény a nevelés terén a kollektívizmus ellenlábasa.

A magántulajdont nem lehet egy társadalmi rendszerben részben fenntartani, részben eltörölni. A kollektívizmusnak tehát, hogy tartós rendje legyen, az emberek együttélésének, az egész vonalon meg kell szüntetnie a magántulajdont. Ha azonban a kollektívizmus állandóságának szükségyszerű előfeltétele a magántulajdon megszüntetése, akkor meg kell szüntetnie az előző társadalmi rend azon intézményeit is, amelyeknek fenntartása az emberekben állandóan ébrentartaná a magántulajdoni rendre, — helyesebben a gazdasági szabadságra való visszatérés vágyát.

Ha az előzményekben sikerült beigazolnom azt az álláspontomat, hogy a kollektívizmus csak kommunizmussá fejlesztve lehet az emberi társadalom tartósabb rendje, akkor igazolva van az az álláspontom is, mely szerint a kollektívizmust az ideális kommunista rend alapján teszem vizsgálat tárgyává, mert minden rendszer, minden intézmény csak teljes kifejelettségében s nem átmeneti formáiban alkalmas a vizsgálatra.

A magántulajdonra felépített ideális társadalmi rend a szabadság és egyenlőség elvén áll, tiszteli az emberi szabadságjogokat, a szabad versennyel és a szabad költözködési joggal biztosítja a gazdasági szabadságot.

A kommunizmus nem elégszik meg a szabadsággal és jogegyenlőséggel; célja az, hogy az emberek a javakban is egyenlően részesedjenek. Miután ez a cél a magántulajdon elismerése mellett nem érvényesülhet, a kommunizmus eltörli azt s vele együtt mindaz az intézményeket, amelyek a magántulajdonból folynak, vagy amelyek természete

tüknél fogva a magántulajdon visszaállítására ösztönöznék az embert.

A mai rendszer árnyoldala kétségtelenül a magántulajdon nyomán fakadó szélsőséges és embertelen vagyoneletelődés, a tömeges munkásnyomor és a henylő fényűzés. A kollektivisták meggyőződése az, hogy ha a magántulajdon megszűnik s a materiális szükségletek biztosítva vannak, akkor a szociális probléma meg van oldva, így az emberi boldogság a gyomor kérdésévé egyszerűsül. Pedig ez nem áll. Nem áll meg az értelemnélküli álatra vonatkozólag sem, még kevésbé a gondolkodó emberre vonatkoztatva.

Ha a jól tartott hizóban gazdája állandóan ismétlődő, fenyegető magatartása felébreszti az életösztönt, az élethez való ragaszkodás vágyát, akkor a fáradtság nélkül élvezett kövér falat elveszti varázsát s a hizó habozás nélkül a sovány, de biztonságot nyújtó legelőt fogja választani. Ha a nemiségétől meg nem fosztott hizónál felébred az utódról való gondoskodás ösztöne, megveti az eléje nyújtott kövér táplálékot s egész valója a termékenyítés, vagy megtermékenyülés vágyában merül el. A boldogság érzete tehát még állatoknál sem egyszerűsödik le pusztán a gyomor kérdésévé. A testi jólét csak eszköz arra, hogy az állatban a leghatalmasabb két ösztön: az ön- és faj fen tartási ösztön minél tökéletesebb módon érvényesüljön. Minél zavartalanabból érvényesülhet az állat lét- és fajfentartási ösztöne, annál megelégedettebb az állat. A létében nem fenyegetett, fajfentartási ösztönében nem korlátozott állat sovány koszon is boldogabb lesz, mint a főösztöneiben korlátozott, de jóltartott társa. Ez alól a törvény alól az ember se kivétel, csak mert az ő agyába már beágyazódott a teremtés legremekebb produktuma, az értelem, — ez oknál fogva, vagyis az értelem közbejársása folytán nála a képletbonyolódottabbá vált. Az ember vágyait lét- és fajfentartási ösztönének zavartalan érvényesülése nem meríti ki; az ő boldogságának már értelmi szükségletei is vannak.

Létfentartás, fejlődés.

A világmindenség előfeltétele a létezés, a létfenmaradás, a létezni-akarás. Minden addig tart, míg a létezniakarás működik. Ha ez az akarat megszűnnék pozitív erőként működni, akkor megszűnne minden. A létműködés hol mint anyag, hol mint energia nyilvánul meg, de soha el nem enyészik. Amióta a tudomány megállapította, hogy az anyag és energia sem egészében, sem legparányibb részében sohasem semmisül meg, legfeljebb jelentkezési formájuknak változásairól lehet szó, — azóta a létezés örökkévalósága abszolút törvény s nem metafizikai feltevés.

Ha a világmindenség legfőbb, mindent magábafooglaló egyetemes törvénye a létezniakarás, akkor a mindenség legkisebb parányának is ettől az erőtől kell áthatva lennie, — s valóban így is van. Ha az amoebáknak nevezett egysejtűeket egy lavór vízbe helyezzük s a lavór egyik felét eltakarjuk, a másikat a napsütésnek tesszük ki, — a sötétben maradt amoebák azonnal megindulnak s áttelepednek a napsütötte vízbe. A pincében csírázó burgonya addig törekszik, míg hosszú hajtása a pinceablakban megtalálja az éltető napot. — Ez a vak akarás, a lét-fentartás ösztöne, oly ösztön, amely szüntelenül hajtja az élőlényt a cél érdekében való működésre s e működésben az egyén nem ismer akadályt, minden keresztültör, vagy legalább keresztültömi igyekszik, ami útjában áll. Azt a harcot, amelyet a létezniakaró egyedek a mindenségben szüntelenül folytatni kénytelenek, nevezi Darwin a létért való küzdelemnek. De hogyan lehet a bellum omnium contra omnes, a szünetnélküli egyetemes harc, a fenmaradás eszköze, hiszen a harc, a küzdelem, a versengés energia-pocsékoló erő kifejtés, az alkotó erőnek pusztításban való kimerítése? Azért, mert a küzdelem először is nem meríti ki az összes erő-energiát, másodszor pedig, ami a küzdelemben elpusztul, annak el is kell pusztulnia. A természet mindenütt, ahol a fenmaradás érdekéről van szó, hihetetlen pazarlást tanúsít. Ehhez hasonló pazarlás csak egy

van, a háború municiópocsékolása. A létfenmaradás érdeke a szükségesnél sokkal több egyedet hív létre, a gyöngébb feleslegnek el kell hullnia. A méhek királynője egyetlenegyszer egyetlenegy herével párosul s erre az egyetlen aktusra a szorgalmas méhcsalád többszáz dologtalan herét nevel és tart. Igaz, hogy a párosodás után irgalmatlanul pusztulniok kell, de a pazarlás ténye mégis fennáll. E pazarlás annál bámulatraméltóbb, mert mindenki előtt ismeretes a méhecskék fukarságig menő takarékosága. A nagyobb számú egyedek közt nagyobb valószínűség szerint akad kiváló, mint a kisszámúak közt. Ez a magyarázata a herék túlnagy számának. Hogy a megtermékenyítés csakugyan a legkiválóbb egyeddel történjék, arról is bámulatosan gondoskodik. A méhkirálynő egyetlenegyszer repül ki, s ez a nászrepülése, de azért páratlan repülő. A nászrepülés tempóját ő diktálja. A herék százaitól követve röpköd feljebb és feljebb, mind magasabb régiókba, mindaddig, míg a kövér, lomha herék közül a gyors szárnyú királynét csak egyetlenegy tudja követni. A repülésben, kitartásban legkiválóbbnak bizonyult here lesz a következő méhnemzedék atyja. — (Maeterlinck: Méhek Élete.)

Ezzel a példával egyelőre a teremtés túltermelésére óhajtottam rámutatni. — A létért való küzdelem hivatott a túltermelés veszélyét elhárítani, sőt abból hasznot kovácsolni. A létért folyó küzdelem nyomán érvényesül a fejlődés törvénye. A fejlődés törvénye pedig a létfenmaradás biztosítása érdekében működik. A létfenmaradás csak akkor van biztosítva, ha a létműködés a fejlődés útján halad, mert a visszafejlődés a pusztulásra vezet.

Vizsgáljuk most már azt, hogyan szolgálja a létért való küzdelem a fejlődés törvényét?

A szünetnélküli harc saját létfenntartása érdekében szünetnélküli tevékenységre sarkalja az egyént. Pihenés nincs. Ez a folytonos ösztönzés a tevékenységre, a fejlődés egyik tényezője; a másik a küzdelem kiselejtező hatása. Az erősebb, a környezethez hozzátermettebb egyének között a gyöngékeknek pusztulni kell, így a kiválóbbak, tökéletesebben fejthetik ki működésüket s így a fenmaradás is rajtuk keresztül folytatódik. Itt kapcsolódik be a verseny harmadik fejlesztő hatása. A kiválók generációin keresztül érvényesülő átöröklés kiválóbb utódot eredményez. Hogy milyen hatalmas eredmények érhetők el az átörökítés útján a növény- és állatvilágban, az mindenki előtt ismeretes. Hogy mily mértékben s mennyi időn keresztül érvényesül az átöröklés az ember szellemi tulajdonságaiban, ez a kérdés kellőképen még nincs tisztázva, de hogy az átöröklés a szellemi tulajdonságokra is kiterjed.

annak kétségtelen jeleivel az életben akárhányszor találkozunk. Egyébként a kiválók tulajdonságainak áthárítását biztosítja a velünk született utánzási ösztön, és a nevelés is,

A verseny tehát három alakban eredményez haladást: az ösztönzés, a selejtezés és az átörökítés útján. Nem állítom azt, hogy a verseny az egyedüli feltétele a fejlődésnek, csupán azt, hogy nélküle nincs haladás. Azt sem állítom, hogy a létért folyó küzdelemnek ugyanazzal a rideg vaskövetkezetességgel kell folynia az emberi társadalomban, mint a természetben. Már Darwin rámutatott azokra a megkapóan érdekes esetekre, amidőn az egymásrautaltság harc helyett kölcsönös segítséget eredményez.·) — A tudatra ébredt emberiségnek éppen az a leg-nemesebb feladata, hogy minél számosabb oly intézményt létesítsen, amelyek a küzdelmet, a verseny kíméletlenségét amennyire lehetséges, enyhíteni alkalmasak. Ám ez a törekvés sohase tévessze szem elől azt, hogy a kegyetlen küzdő versengés azért jutott a teremtés osztály-részeül, mert nélküle nincs fejlődés. A verseny kíméletlenségét az emberi társadalomban enyhíteni kell, de elsikkasztani nem lehet. Az emberek helyzetének javítására irányuló törekvés tehát csak akkor halad a helyes úton, ha a lét- és faj fen tartás feltételeit a lehető leg-kezdvezőbb módon szolgálja és nem jön ellentétbe a fejlődés törvényével.

*) Jegyzet. Ennek a kölcsönös segítségnek a szembeszökő félremagyarázása és túlhajtása vezet Kropotkint arra a megállapításra, hogy a természetben létért folyó küzdelem nincs, azt csak a Darwin agya találta ki.

A fajfentartás és az állam.

Az ősembernek a szabadság, a függetlenségérzete lehetett a legkidomborodóbb jellemvonása. Ez a jellemvonása ösztönös önzéséből merítette erejét, óvakodott élete sajkáját bárkivel is összekapcsolni, mert irtózott a függőségre jut ásnak még a lehetőségétől is és irtózott annak még a gondolatától is, hogy tevékenységének eredményében mással osztozkodjék. A létfentartási ösztönből fakadó e sivár és reménytelen állapoton, ezen a tökéletes anarchián az első rést a házasság intézménye üti. A házasság intézményét túlnyomórészen fajfentartási ösztönének köszönheti az emberiség. Az a gondolat, hogy a létért folytatott küzdelmet a sorsukat egybefűző emberpár könnyebben vívhatja meg, mint magánosan, csak a nő szempontjából volt igaz. A férfi helyzete ezáltal nehezebbedett. Eleinte talán csak azzal, hogy az utódok táplálásának s védelmének gondját, — mely kötelességek az életközösség felvételét megelőző abszolút anarchia korszakában tisztán az anyára súlyosodtak, — megosztotta az anyával, később pedig az élelmezés gondját egészen magáévé téve, az utódok ápolásának kényelmesebb feladatát bízta az anyára. Ha a férfi csupán saját létének fentartására gondol, akkor sohase szánta volna rá magát a házasságra, mert ez az ő létét nehezebbé tette. Ő áldozatot hozott. Ennek az áldozatnak meghozatalában szerepet játszhatott a tehetetlen utódok iránt érzett szánalom is, főható oka azonban mégis a különböző nemhez tartozó emberpár egymásra való vágyása volt. A két nemnek ezt az egymásra való vágyását, melyet az embernél szerelemnek nevezünk, a fajfentartás biztosítása érdekében égette a teremtés a szivekbe. A házasság időtartamát az állatoknál az utódok tehetetlenségének az időtartama szabja meg. Ahol az utód születése pillanatában képes az önfentartásra, ott a fogamzási idő elteltével megszűnik a házasság is. A természet az embert a házasságra s annak huzamosabb tartamára az

utód hosszantartó tehetetlensége miatt erősebb mértékben predesztinálta, mint az állatot, éppen ezért nála a szerelmi vágyakozást nem korlátozta a fogamzás idejére. A szünet nélkül lobogó s a kielégülésre törekvő, állandó szerelmi vágy a biztosítéka az emberi házasság hosszabb tartamának. A fajfentartási ösztön vezette rá az embereket a házasságra, a családi intézmény pedig a házasságnak a bővültebb foka. Amidőn a házasságban élő emberpár az együttélést akkor is folytatta, amidőn az utódról való gondoskodás'szüksége megszűnt s amidőn az önfentartásra képessé vált utód mindaddig megmaradt a szülői tűzhely mellett, míg maga is házasságra nem lépett, akkor az ember már családi körben élt. A családi intézményben már felfedezhetők a későbbi társadalmi alakulatok csiraelémei s bár a fajfentartási ösztön szempontjából a családi intézmény már megfelelőnek mutatkozott, mert a családi élet melege, közvetlensége és az önfeláldozó szülői szeretet a legmegbízhatóbb zálogai a fajfentartási kötelesség érvényesülésének, — mégsem álhatott meg az ember a családi intézménynél. A fajfentartási ösztöne révén családi életre tért ember hamar észrevette, hogy ha az együttélés függetlenségének oly becses korlátlanóságán részt is ütött, ha érezte is a függőségbe jutottság kellemetlen oldalait, — ha nemtetsző érzése volt is az, hogy fáradozásainak gyümölcsein másokkal kell osztoznia: mindazt az ellenszenvet, amit ezek a tapasztalatok benne kiváltottak, ellensúlyozta annak a belátása, hogy az előbbi teljes magárahagyatottsággal szemben, mennyivel erősebben, biztonságosabban állja meg a helyét a lét küzdelmeiben.

Amikor az emberben ez a belátás tudatra ébredt, megkezdődött a rokonságon alapuló törzsi, nemzetségi tömörülés. E vérségi kapcsolatszülte formációkon keresztül elérkezik az emberiség a nemzet-, az államilakításhoz.

Amint a házasságot s bővültebb formáját, a családot az ember lét- és fajfentartási ösztöne hívta létre, úgy az egyenes ágon leszármazottnak, az államnak is első feladata és rendeltetése az emberek lét- és fajfentartási érdekeinek lehető legtökéletesebb szolgálata.

A társadalom, vagy annak bármely alakulata, így az állam is, nem öncél, nem organizmus, melynek engedelmes rabszolgasejtjei az emberek, hanem organizáció. A társadalmi alakulat egy szervezett keret, melyben a lüktető élet, — az ember elhelyezkedik. A társadalom nem lehet kormányzás nélkül, — ez kétségtelen. De rosszul szervezett társadalom az, amelyben több bilincs fonódik az egyén sza-

badtságára, mint ami a fejlődésképes együttműködés céljából szükséges. Minél több a társadalomban az ilyen szabad mozgást gátló törvény, annál fejlődésképtelenebb keret lesz az az egyén számára. Az a tökéletes társadalom, amelyben egy hajszállal sem kívántatik több lemondás az egyéntől, mint amennyit a társadalmi összeműködés lehetősége okvetlenül megkövetel, hogy az egyén mozgási szabadságát, érvényesülésének lehetőségét a legnagyobb mértékben élvezze, mert a haladás, a fejlődés belőle indul ki.

Megállapítottuk, hogy a fejlődés nélkülözhetetlen feltétele a verseny. A verseny pedig annál tökéletesebben szolgálja a haladás ügyét, minél szabadabban s minél szélesebb keretekben mozoghat.

Vizsgáltuk a társadalmi alakulatok eredetét, rendeltetését és természetét. Rámutattunk a társadalom és az ember egymáshoz való viszonyára, mindezekkel bevilágítani, ismertté tenni óhajtottuk azt a láthatárt, amelyben a kommunista társadalmi rend bírálatánál mozognunk kell.

A kollektív termelés a társadalmi fejlődés szempontjából.

Amint már érintettem, a kommunizmus központi vezérgondolata a magánvagyon megszüntetése. Ez azt jelenti, hogy a létfenntartás eszközeit termelő munkálkodás többé nem a magánvállalkozók szabad versenyében folyik, hanem közfunkcióvá tétetik. Nincs tehát verseny s nincs érvényesülés, sőt hogy az arra való vágnak még a csirája se maradjon meg, a kommunizmus megszünteti az egyéni hajlamok keletkezésére kedvező családi nevelést s azt is közfunkcióvá téve, célul tűzi ki az emberek átlagosítását, helyesebben egyformásítását.

Azt mondtam, hogy a világmindenség legfőbb törvénye a létezniaikarás. Ez a mindenáron létezniaikarás dominálja a teremtés legkisebb parányának a valóját is. Ez a mindenáron létezniaikarás szült a bellum omnium contra omnes állapotát.

Ezt a küzdelmet a teremtés a fejlődés érdekében mérte a mindenségre. A kommunizmus azonban a termelés kollektivizálásával épen ezt a versenyt zárja ki. A gyöngék védelmezése címén megakadályozza a kiválók érvényesülését. Hiába dolgozik egy munkás tízannyit, mint társai, hiába ajándékozza meg az emberiséget világboldogító találmányokkal, jutalma ugyanaz, mint az utcaseprést ímmel-ámmal végző munkásé. Mindkettő részesül a létfenntartásra szükséges javakban, — egyik sem igényelhet a másiknál többet. A kommun egyik tétele az, hogy a kiválók a gyengék rovására nem érvényesülhetnek. Ez a kommun szempontjából érthető is, mert ha honorálná azokat a többi igényekre jogosító szükségleteket, amelyeket a magasabbszintű szellemi foglalkozás, mint szükséges előfeltételeket megkíván, ezzel új osztályeltagozódás kialakulását segítené elő, megásná a sírját annak a látszategyenlőségnek, amit az emberekre rákényszerített.

Anatole Francnak egyik regényalakja a kollektív társadalomról így beszél: ... „a mi intellektueink jól értik a módját, miként használják ki munkájukat s felfedezéseiket arra, hogy mértéktelenül felcsigázott élvezeteiket kielégítsék. Hatvan lóerős repülőgépeket, palotákat, kerteket s roppant nagy parkokat kívánnak a maguk számára. Olyan emberek ezek, akik legtöbbször nagyon mohón kaparintják meg az élet javait s fényesebb, dősabb életet élnek, mint a letűnt korszak polgárai... Milyen könnyen hajlandó az állam arra, hogy a vegyészeket a többi munkás kárára kiváltságolja ...“ Jellemző, hogy a szocialista Anatole France is milyen hiábavalónak látja az egyformásításra való törekvést s milyen hiú ábrándnak az egyenlő elbírálás következetes keresztülvételét. S ha mégis sikerülne, mit eredményezne az? Kezdeményezés, becsvágy nélküli embereket, mechanikus gépalkatrészeket. Helyesen jegyzi meg Le Bon, hogy ... „ha csak az állam az, amely gondolkodik és cselekszik a polgárok helyett, ezek képtelenné válnak a gondolkodásra és cselekvésre. A felsőbbrendű egyének belemerülnek az általános közepszerűségbe és eltűnnek . . .“

Miután a fejlődés törvénye alól az emberi társadalom se vonhatja ki magát, ennél fogva az egyének versenye sem szüntethető meg, legkevésbé ott, ahol az ember legfontosabb érdekeiről van szó. Ellenkezőleg, — miután felettünk álló megmásíthatatlan törvény az, hogy az emberi társadalomnak megállapodás nélkül a fejlődés útján leélni haladnia, a fejlődés feltételének, a versenynek is az emberek legvitálisabb érdekszférájában kell bekapcsolódnia. Az ember legvitálisabb érdeke létének fentartása, azért a fejlődés biztosítása azt kívánja, hogy a verseny ezen a téren érvényesüljön.

A mai társadalmi rendben az egyes ember vállaira nehezednek a létfenntartás súlyos és szüntelen kötelességei: a családról való gondoskodás, az utódok nevelése stb. E nehéz, komoly kötelességek sokoldalú tevékenységet tesznek szükségessé, sokoldalú képességek kifejlődésére vezetnek. Oly kohó ez, amelyben az ész, a jellem s az izmok egyaránt acélozódnak. Igaz, hogy a magántulajdon örökölhetősége folytán előáll az a helyzet, hogy a társadalom egy rétege a versenyen kívül helyezkedve, munka, küzdelem nélkül, dologtalanul élvezi vagy legalább is élvezheti az örökölt vagyont. Ám ha a vagyon nincs intézményesen megkötvé, az hamarosan átvándorol a küzdő, dolgozó egyedekhez, a versenyen kívül helyezkedett elpuhult egyének pedig visszahullanak a fejlődés kohójába, a szünetnélküli harc mezejére,

ahol vagy elpusztulnak, vagy új erőre jutnak. Ez a társadalom szervezetének állandó és egészséges vérkeringése. A kollektívizmus kiküszöböli a versenyt s ezzel megállítja az egészséges társadalmi vérkeringést. A kollektívizmus emberének gondtalan iskolásgyermek módjára egyébbel sem kell törődnie,-mint a mindennapi leckéjével. Mire vezethet ez, ha nem az ész, a jellem, az izom elpuhulására ? Melyik ember lesz hát értékeesebb sejteleme a társadalmi fejlődésnek?

Az emberi gondolkozás természete az, hogy disztíngvál az összerdek és az ő közvetlen egyéni érdeke között s közvetlen érdekét a közérdeknek még akkor is eléje helyezi, ha egyébként be is látja, hogy az összerdek fontosabb, mint az ő közvetlen érdeke. Ennek a felfogásnak az a természetes alapja, hogy közvetlen érdekének érvényesítését csak önmagától remélheti az ember, míg a közérdek érvényesítésére összes embertársai közreműködnek. Ebben az összműködésben az ő közremunkálása oly parányinak tűnik fel az ember előtt, mint a vízcsöpp a tengerben. Hogy e vízcsöppnyi munkáhozjárulásból egy atomnyit elcsíp s azt oly érdeke érvényesítésére fordítja, amelyben mások segítségére nem számíthat s hogy e viselkedése miatt nem hajlandó önvádat érezni, ez azt hiszem, olyannyira természetes, hogy még a kommun köznevelési szisztémája sem fogja az emberek lelkéből kiirtani. Az összerdek és a közvetlen. érdek közötti ilyen összeütközésnek lehetőségét tenyésztené a létfenntartásra irányuló munkálkodás, a termelés közfunkcióvátétele.

Bármennyire sikerülne is a kollektív termelésben a munkát megkedveltetni, az az aranymondás, hogy munka után édes a pihenés, — mindig igaz maradna. A pihenés utáni vágy, mint a legközvetlenebb érdek, szembehelyezkedik a munkával, mint kénytelen kötelességgel. Ezt a szembehelyezkedést a tőkés társadalomban ellensúlyozza a létfenntartás fenyegető réme, az a tudat, hogy létfenntartási küzdelmében ki-ki a maga erejére, szorgalmára van utalva. A kollektív társadalmi rendben ez a damoklesi kard nem fenyegeti az egyént s győzne az a felfogás, hogy az összműködés tengerében az egyén vízcsöppnyi hozzájárulásából, nem lehet bűn egy atomnyit az édes pihenésre szentelni. Ez s az ehhez hasonló esetek az elmaradhatatlan következményei annak, ha a létfenntartásról való gondoskodás nem a legislegközvetlenebb, legégetőbb érdeke az embernek. Ezért állítjuk azt, hogy a létfenntartásra irányuló tevékenység közfunkcióvátétele, a munkaeredmény csökkenésére vezet.

A kommunizmus tehát míg egyrészt ellentétbe jut a fejlődés

egyetemes törvényével s ezzel létjogosultsága illuzóriussá válik, addig másrésztől még a termelés eredményét is csökkenti. A kollektivisták nem tagadják, hogy a haladásnak a szabadság a feltétele, Szabó Ervin például ezt így fejezi ki: „a fejlődés nagy gondolatától áthatott szociálista is, kinek legfőbb ideálja a társadalom folytonos és vég nélküli tökéletesbedése, kell, hogy visszarettenjen oly társadalmi rendtől, melyben nincs szabadság, következésképp nincs haladás.“ Abban tehát mindkét világnézet megegyezik, hogy a szabadság elengedhetetlen feltétele a fejlődésnek. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy a bírálóknak arra kell irányulnia, hogy melyik rendszer adja helyes magyarázatát a szabadságnak. Szabó Ervin szerint „a szabadság nem egyéb, mint a cselekvés lehetősége oly szükségletek kielégítése irányában, amelyek kielégítését a társadalom nem biztosítja, így a szabadság konkrété relatív fogalom, amelynek mindenkor tartalmát és irányát a társadalom anyagi és szellemi kultúrájának mindenkor foka, osztályhelyzetünk, vagyoni viszonyaink adják meg... A mai társadalom uralkodó tagjainak szabadságképzete helyébe, mely az érvényesülés a gazdasági téren, a szociálista társadalom összes tagjainak lelkében új szabadságképzet alakul majd: annak lehetősége, hogy a közéleti és szellemi téren dolgozzanak, érvényesüljenek, kitűnjenek.“ A szabadságnak ez a magyarázata kollektivisták szempontból következetes. Ez a magyarázat ugyanis a történelmi materializmus alapján áll. Az ember szabadságérzete a gazdasági szükségszerűség reflexe. A gazdasági szabadság elvén álló társadalmi rendben az egyén szabadságképzete a gazdasági érvényesülés, a kollektivisták társadalomban ez a szabadságképzet a közéleti és szellemi téren igyekszik érvényesülni. ^Mindebből az következik, hogy: „a szabadság nem minden időkre és minden állapotra végérvényesen megállapított absztrakt törvény, hanem lélektani kategória, mely mint minden ideológia, relatív: korok és társadalmak szerint más.“ Ezt az álláspontot Szabó Ervin a következő okfejtéssel indokolja: „Ha megkíséreljük beleképzelni magunkat különböző korok embereinek lelkébe, kétségtelen, hogy a legkülönbözőbb, nemcsak korok és területek, hanem ezeken belül is, a társadalomban elfoglalt helyzet, vagyis az osztályhoz tartozás s a műveltségi fokok szerint különböző szabadságélményeket kell konstruálnunk. A legprimitív ember számára bizonyos korban a szabadságnak eszménye az volt, hogy gyöngébb embertársát akadálytalanul megehesse. A gazdasági termelőerők valamivel magasabb szervezetével működő utódja, ellenben

épen nem érezte már szabadsága korlátozásának, ha embert nem ehetett, mert neki az állattenyésztés már biztosította primitív szükségletei kielégítését. Ő azonban igen zsarnokinak tartott volna oly parancsot, amely a némileg biztosított gazdasági létben már fölbredt eszthetikai szükségletének teljesítését tiltotta volna, például teste tetoválását. A középkori lovag szabadságideálja az volt, hogy várából bármikor lecsaphasson a kereskedőknek a völgyben elvonuló menetére és kirabolhassa; de senkisémmé hinné, hogy a középkori kereskedőosztálynak is ugyanez volt a szabadságképzete. És ami ma, a szabadversenyre alapított gazdaságban, a polgári osztály — bár az ipari koncentráció folytán annak is mind kisebb töredéke, — számára szabadság, az a munkásosztály, tehát a népesség mind nagyobb része, számára szolgaság, mert a lét szegénységét és bizonytalanságát hozza számára. És így a szocializmus úgynevezett zsarnoksága a legrosszabb esetben csak a polgári társadalom egy kis töredéke szabadságképzetével ellenkezhet, de nem magának a szabadságnak abszolút fogalmával.“ Itt közbevetőleg rámutatok arra az ellentmondásra, hogy Szabó Ervin a szabadságot egyszer konkrété relativ majd abszolút fogalomnak minősíti.

A szabadságnak történelem-metarializmusi felfogásával szemben én azt állítom, hogy a szabadság nem képzet, mely gazdasági viszonyok szerint változik, hanem veleszületett, abszolút és állandó tartalma érzete az embernek, amely nemhogy a gazdasági és művelődési viszonyokból adódna, hanem ellenkezőleg azokkal szembe is szállhat

Az embernek a szabadságérzet nem az emberi értelem képzete. Ez a vágy mint ösztön jelentkezik az állatoknál is, csakhogy az állatnál a szabadságérzet, a szabadság vágy a legtöbb esetben a létösztönnel keverten jelentkezik. A fogságba esett vadállatban a szabadulás féktelen és tomboló vágyát, vagy a fogság miatt érzett búskomorságát, naayobbrészben életösztöne váltja ki. Ha tehát az állat szabadságérzetét akarjuk vizsgálni, akkor a szelídített állatra kell figyelmünket fordítani, mert ezek a fogság által létüket egyáltalában nem érzik veszélyeztetve. Ha az állatnak nem volna szabadságérzete, akkor a fogsághoz szoktatott állat kedélyvilágában a szabadonbocsátás semmi változást nem eredményezhetne. Pedig, hogy ez nem így van, azt mindenki tapasztalhatta, ha máshol nem, a pórászról szabadon bocsátott ebnél. Az ilyen szabaddá vált állat a vidámság, az öröm kétségtelen jeleit mutatja. Cikázik, fickándozik, céltalan, groteszk

ugrándozásaiban nyilván a szabadságon érzett öröme nyilatkozik meg. — Mi okozta örömét? Az, hogy megszűnt az a korlátozás, amely megakadályozta abban, hogy életműködését folyton váltakozó vágyai és érzelmeinek megfelelőleg folytassa. Így a szabadságérzet nem más, mint akaratunk korlátlan érvényesítésének a vágya. Miután az ember értelménél fogva a szabadságnak ezt a jelentőségét már nemcsak ösztönösen érzi, de tudatosan át is érti, nála fokozottabb mértékben jelentkezik a szabadságvágy, mint az állatnál. A szabadság teljesülése az állat és ember életkedvét fokozza, életműködését fellivallanyozza. Annál egészségesebb az ember életműködése, minél kevesebb korlátozással kell megküzdenie. Az ember szabadságérzete szempontjából tehát az anarchizmus volna a legideálisabb állapot. Akaratunk, tetszésünk szerint élni: ez a szabadságérzet. Ahhoz a vágyunkhoz, vagy akaratunknak ne legyen korlátja, semmi köze annak, hogy mi a tárgya az akaratunknak. Akarhatok jót, akarhatok rosszat, ez az én erkölcsi felfogásomtól és igazságérzetemtől függ. Ha erkölcsi vagy jogi szempontból helytelen dolgok elkövetésére is szabadságom van, úgy ez csak azt mutatja, hogy a társadalomnak erkölcsi vagy jogi felfogása helytelen. A Szabó Ervin által felhozott képek tehát nem azt illusztrálják, hogyan változik az ember szabadságképzete koronként, hanem a különböző korok erkölcsi és jogi viszonyaira vetnek fényt. Hogy a szabadságvágy nem képzet, hanem érzet, azt már bebizonyítottam azzal, hogy ez az érzet az állatnak is sajátja, holott ha képzet lenne, akkor az állat nem bírhatna azzal. Hogy ez az érzet a legegényibb sajátunk s mennyire független lehet a gazdasági viszonyoktól, arra egyetlen csatanós példával rámutathatunk. A végínségre jutott hajótörötteket a legvégsőkig érvényesült gazdasági szükségesség se hajtja minden esetben emberevéssre.

A kollektivismus a fajfentartás szempontjából.

Amint a létfentartási ösztön az önzés szülője s az önzés nyomán keletkező verseny a fejlődés kohója, — úgy az ember nemes tulajdonságait a fajfentartási kötelesség hívja létre s e tulajdonságok a fajfentartás célját szolgáló családi intézményben születnek, erősödnek, fejlődnek. Az anya önfeláldozó vak szeretete, a férj, illetve az atya küzdelme a nőnek s az utódnak ellátása és védelmezése érdekében, tehát a munka és gond vállalása mások jóvoltáért, a nő és a gyermek meghajlása a gondoskodó és védelmező férfi fensőbbsege előtt, — azok a legelső, nélkülözhetetlen elemek, amelyekből a haladás hatalmas tényezői, az együttérzés, a szeretet, az altruizmus, az erély, a fegyelem, a tekintélytisztélet kifejlődnek.

A kollektivismus, mint már rámutattam, ellenlábasa a családi intézménynek, mert azt a magántulajdonra ösztönző intézménynek tekinti és joggal. A szülő és gyermek közötti bensőséges és megkülönböztetett szeretetet kifejlesztő családi intézmény mindig veszedelmes melegágya maradna az egyéni hajlamok érvényesülésének és a magántulajdonra való visszatérési törekvéseknek. A családi élet fentartása mellett az utódról való gondoskodás vágyát sohase lehetne az emberi szivekből kiirtani. A kollektivismus tehát nem tűrheti meg a családi intézményt, de még a házasságot is csak oly mértékben, hogy abból családi élet ne fejlődhessen. A gyermekek közintézetekben neveltetnek mert a családi nevelés a társadalmi szolidaritást gyöngítő, sokkal mélyebb gyökerű családi szolidaritást eredményez. A kommun-házasság vagyoni érdek és gyermek nélkül pusztá nemi viszonyra egyszerűsül. Miután a kommun-házasság nem egyéb, mint a nemi életközösség folytatása céljából kötött viszony, ennél fogva annak időtartamát a házastársak tetszése szabja meg. Az igaz, hogy a szabadszerелеmre alapított házasságkötésre az embereket minden egyéb érdek kizárásával a kölcsönös vonzalom vezeti, ebből a szempontból tehát az első pillanatban arra a következtetésre juthatunk, hogy az ilyen házasság zavartalanabb boldogságot biztosíthat a házasfeleknek, mint a mai házasságok túl-

nyomó része, amelyekben a kölcsönös vonzalom ritkán játssza a domináló, még ritkábban az egyedüli szerepet. Bővebb megfontolás után azonban tisztán áll előttünk, hogy ez a nemi együttélésre s tetszés szerinti időre kötött házasság a túlnyomó esetben nem fog tartós s a legritkább esetben az egész életre kiterjedő viszonyt jelenteni. A legtöbb esetben rövid lejáratra szólna, igen keserű utóizzal. Természetes föltevés ugyanis, hogy ilyen könnyen felbontható kellemes viszonyokat különösen a férfinem előszeretettel változtatná. Az elválások s annak nyomán a csalódott boldogtalanok száma hihetetlenül felszaporodna. Az a nagy boldogság tehát, ami a kommun szerint az egyéni vonzalomra épített szabadszerелеmben feltalálható, korántsem olyan bizonyos, mint az az elméletben látszik.

Míg a mai társadalmi rendben a megélhetési gondok, a vagyon szerzés, annak megtartása, gyarapítása, a gyermek nevelése, a család felvirágoztatása, arra utalja a férfit és a nőt, hogy egymásban ne csupán az érzéki vágy kielégítésének eszközét lássák, addig a kommunban valóban nem fognak az egyének egymásban szorgalmat, tudást, erélyt, törekvést, lemondást keresni, itt a házasság gazdag tartalmából csak a kölcsönös vonzalom marad meg. Miután a kommun-házasság tartalmát az érzéki motívumok adják, épen ezért az egyedüli törekvés mindkét nemnél a csábító tulajdonságok kultiválására fog irányulni. Az egyébként teljes egyformaságba kényszerített egyének versenyösztöne egész energiájával a verseny ezen egyetlen lehetőségében keresne kárpótlást. Az érzékiség kultusza dominálná a lelkeket. A magántulajdon alapján a családban nevelt ezerképességű, sokoldalú munkában, versenyben, önzésben, altruizmusban ezerféleképen kipróbált s megedzett, bonyolult összetételű intellektuelek helyét az egyformásító irányzat, a rideg köznevelés s a mindinkább térhódító érzékiség által degenerált nemzedékek váltanak föl, így a szabadszerелеmre alapított házasság visszafejlődésre vezetne. Aztán kik szülnék a kommunnek a gyermekeket? Talán az érzékiséget hajhászó, testiségük szépségét oly féltékenyen ápoló nők? Aligha! Ezek abban a biztos tudatban, hogy pár magzat megszülése után elvesztve testük érzéki bájait, kiesnének a gyönyör forgatagából, aligha vállalkoznának az anyaság szerepére. A családi életet folytató nőt minden szenvedésért, minden hátrányért, minden áldozatért bőségesen kárpótolja az emberi lélek legmélyebb gyökerű érzése, az anyai szeretet. A kommun megfosztja a női szívet ettől a fenséges érzéstől, de azzal együtt biztosan ki fogja irtani a női szívekből az anyaság vágyát is.

A kollektivismus a társadalmi együttélés szempontjából.

Azt mondtuk, hogy a fejlődésnek nélkülözhetetlen, de nem egyetlen feltétele a verseny. További feltétele az emberiség haladásának az egészséges törvények szerint igazgatott társulás. Társulás nélkül nincs haladás. Az első társulás a házasság, ebből fejlődik ki a család, s így folytatódik tovább, mind szélesebb körre terjeszkedve, eleinte kizárólag vérségi, később egyéb érdekközösségi alapokon. Magában véve a társulás azonban még nem eredményez haladást. Sok társulással találkozunk, amely nem haladást, hanem visszafejlődést, hanyatlást eredményezett.

Minden társadalmi szövetkezésnek, tehát az államnak is, az egyének érdekeinek ápolása a célja. Csakhogy miután a társadalmi alakulatban sok ember működik együtt, ennél fogva állandóan két érdek vár kielégítésre: az egyesek közvetlen érdeke és a közérdek. Ez a két érdek igen sok esetben szembekerül egymással. Miután a társadalmat kormányozó hatalom a magánérdekkel szemben túlnyomóan természetsszerűleg az összérdeket érvényesíti, ennek folytán egyesek előtt, különösen az értelmiség alacsonyabb fokán, elmosódik a társadalmi alakulatnak reá nézve hasznos volta. Az egyéni önzés fellázad a társadalmi összérdek ellen. Ha tehát a társadalmi alakulat létezni akar, akkor gondoskodnia kell azokról az eszközökről, amelyek alkalmasak az egyéni önzést egyrészt értelmi és érzelmi tényezőkkel enyhíteni, másrészt erőhatalommal megrendszabályozni. Minél több oly értelemre és érzelemre ható intézménnyel rendelkezik a társadalmi alakulat, amely az egyéni önzést enyhíteni, sőt sok esetben önzetlenségre változtatni alkalmas, annál kevesebb erőhatalmat kell erre a célra igénybevennie. Ez a társadalmi alakulatok tökéletességének az értékmérője. Ilyen intézmények hiányában a közvetlen érdekekkel összeütköző összérdek csak erőhatalommal juttatható érvényre, vagyis bekövetkezne a nyers erőhatalomra támaszkodó

társadalmi rend. Ebből a szempontból is megállapítható, hogy a családi intézmény a maga pótolhatatlan nevelő és érzelemnemesítő hatásaival a társadalmi fejlődésnek nemcsak kiinduló pontja, hanem minden fejlődési fokán nélkülözhetetlen feltétele

A család intézményen kívül a nemzet és a vallás az a két hatalmas tényezője az emberek társadalmának, amelyek az emberek önzését nemcsak enyhíteni, de sok esetben a legmagasztosabb önfeláldozásra képesek átváltoztatni. Az önfeláldozásban határt nem ismerő anya, a hazájáért életét áldozni kész hős, a hite mellett kitartó, halálra kész mártír a példái annak az óriási átváltoztató erőknek, amiket a vallásban, a nemzeti eszmében és a családi intézményben bírunk.

Mindezen intézményeket a kommun kénytelen lerombolni, mert a rendszer kiépítését ezek az intézmények lehetetlenné tennék. Az önzetlenség e tiszta forrásait a kommun a világtestvériség tengerével véli pótolni. Csakhogy igen találoan jegyzi meg egy kiváló francia, hogy a világtestvériség sohase lesz, de nem is lehet a melegségnek, a szeretetnek, a lemondásnak s az altruizmusnak az a bőven buzgó, kimeríthetetlen forrása, mint a családi intézmény, a vallás és a nemzeti eszme. Ezekhez közvetlen érdek fűzi az embert, a világtestvériségben megnyilvánuló egyetemes érdek pedig oly messze esik közvetlen érdekeitől, hogy az abból kiáradó hősugarak aligha volnának képesek az emberek fagyasztó önzését felengesztelni.

A kommunizmus megtagadja az Istent, a hazát, a családi intézményt, a tekintély és hagyomány tiszteletét, egyszóval mindazt, ami az egyént fegyelmezi s az altruizmust és lemondást nála kifejleszti, megtagadja, mert tudatában van annak, hogy ezeknek a kultusza a diametális ellentét a kommunizmusnak. Ezeknek lerombolásával viszont megfosztja magát annak a lehetőségétől, hogy az önző egyénből önfeláldozásig önzetlen lényt neveljen, pedig a kommunista rend sokkal több önfeláldozást kíván az embertől, mint minden más társadalmi rend. Ezért kell a kommunizmusnak a legsötétebb terror eszközeihez folyamodnia, hogy az értelemre és érzelmre ható eszközök hiányában az erőszak alkalmazásával fékezze meg a bilincseitől felszabadított önzés féktelen kitéréseit.

A kollektívizmus az ember értelmi szükségletei szempontjából.

Amikor azt mondtuk, hogy az állati boldogság feltétele lét- és fajfentartási ösztönének zavartalan érvényesülése, ugyanakkor rámutattunk arra, hogy az ember boldogságát lét- és fajfentartási ösztönének zavartalan érvényesülése már nem meríti ki. Az ő boldogságának értelmi szükségletei is vannak. Azt fogjuk vizsgálni, hogyan érvényesülnek e szükségletek a kollektív társadalomban?

A szabadságérzet az ember egyik legintenzívebb szükséglete. Ráműtattam arra, hogy a szabadságérzet nem értelmi szükséglete az embernek, hanem az állattal közös ösztönös érzete, vagy még inkább élettani szükséglet. Ráműtattunk arra is, hogy a szabadság teljesülése az állat és ember életkedvét, tevékenységi vágyát fokozza, életműködését fellivanyozza. De ha ez igaz, akkor igaz az is, hogy minden intézmény, amely a szabadságot korlátozza, — az egyén fejlődése szempontjából káros, így káros a kollektívizmus is, amely az egyén szabadságát a gazdasági téren teljesen megsemmisíti. Az emberi szabadság szempontjából a két szélsőség az anarchizmus és a kommunizmus. Amaz a társulást, a társadalmi együttélést teszi lehetetlenné, holott a társulás nélkülözhetetlen alapfeltétele a fejlődésnek; — emez az egyéni szabadság megnyirbálásával az egyéni fejlődést bénítja meg, holott a társadalmi fejlődés csakis az egyének fejlődése nyomán érvényesülhet.

Mikor az ember a lét- és fajfentartás gondjaitól el-elpihen, felébred benne az élet értelme és célja felől való töprengés. — Lehet bár az élet bármily gyötrelmes, azért legföltettebb kincsünk mégis csak az életünk. Ha életünk pillanatnyi szükségletei kielégülést nyertek, s élvezzük a kielégültség boldog érzetét, egyszerűen, ha a megélhetés gondoljaival nem kell bajlódunk, akkor az ember legbecesebb kincsével, az étellel kezd foglalkozni. Az a vágya, bár csak örökké élhetne,

de ugyanakkor rámered a halál réme. Riadtan tapasztalja léptenyomon, hogyan hull le az élet virága a halál kaszájának suhintása alatt. Elcsüggedve látja, hogy a szép, cselekvő, mozgalmas, gondolkozó élet egy szempillantás alatt hogyan válik holt anyaggá. Az ember nem képes belenyugodni ebbe a megsemmisülésbe. Fellázad az ellen a gondolat ellen, hogy énje, amelyet a világ központjává tett, az enyészet örvényébe hull, mint a kérészvirág, a folyam hömpölygő árába. Átmenteni igyekszik cselekvő, gondolkodó énjét a halál után is. A megsemmisülés rettentő rémével szembehelyezi az örök életbe vetett hitét.

Az ember bárhová tekint, mindenütt a végtelenséggel találkozik. Térbeli, időbeli elképzelése a végtelenségbe lép. Látja az anyag oszthatatlanságának végtelenségét. A föld egy kisdud bolygója a hatalmas naprendszernek, ez meg szinte eltölpül, elvész a hatalmasabb naprendszerek miriádjai közt. Ugyanakkor arról olvas, hogy a molekula, ez a láthatatlan kicsiségű parányi anyagegység is több tagból álló bolygórendszer, melynek tagjait ugyanazok a törvények tartják egyensúlyban, mint a leghatalmasabb naprendszereket. Ezt a mindenben megnyilatkozó végtelenséget magára is alkalmazva, nem képes elhinni az ember, hogy a teremtés legremekebb produktumában, az értelem világában ő képezi a fejlődés csúcspontját, hogy nála nincs tökéletesebb és magasabb értelmi erő. Szemlélve a világmindenségben megnyilvánuló rendet, törvényszerűséget és célszerűséget, — szemlélve a szerves világ létezésének csodás törvényeit, arra a tudatra ébred az ember, hogy a teremtésnek nem lehet ő a koronája a maga gyarló képességeivel. Rájön, hogy a nagy alkotó, az Ur, uralkodik fölötté s az egész világ fölött. Istenhitében megerősödve úgy érzi, hogy az ő élete se lehet pillanatnyi, anyagbahulló variációja az anyag és energia működésnek; úgy érzi, hogy az ő értelemről tudatossá vált életének a meghaláson túl is folytatódnia kell, a Mindenható törvényei szerint.

Aki az Istenben és az örök életben való hitet megszerezte, annak lelki világát a hit sugarai jótékony meleg és derűs fénnel töltik be. A hívő ember úgy tekint hitetlen társára, mint a dermesztő éjbe kitaszított vándorra, aki éjsötét, kietlen, céltalan útján roskadozva, cepeli az élet terhét mindaddig, míg attól őt a halál meg nem váltja és őt magát a semmiségbe nem taszítja. A hívő ember lelkileg egészségesebb, életvidámabb, mint a hitetlen, így hasznosabb tagja is a társadalomnak. Ezért a mai társadalmi rend a vallásos nevelés alapján áll, ám tisztelve az emberi szabadságjogokat, senkit se tilt el a hitetlenségtől. — A kommunizmus nyíltan hadat üzen a vallásnak, tagadja az Istent s ki-

tűzött célja, hogy nevelés által kiirtsa az emberi szívekből a hitre való törekvést. Így ismét egy oly jótéteményt ragad el az emberektől, vagy legalább is azoknak egyrésztől, amit mással nem képes pótolni.

A fejlődés törvénye az emberi tudatban azáltal érvényesül közvetlenül, hogy az egyén a társai által róla alkotott értéket növelni törekszik. A kollektivizmus az egyén érvényesülését gazdasági téren megsemmisíti, az érvényesülés terét tehát szűkebbre szabja. Ez a korlátozás ki volna egyenlítve akkor, ha a szűkebbre szorított téren fokozottabb lehetőség kínálkoznék az egyéni érvényesülésre. Ám ennek ép az ellenkezője történik. A kollektív társadalmi rend az egyenlő elbírálás elvét alkalmazza. Bármily jelentőséget tulajdonítson is azonban a kollektivista a nevelés hatásának, az mindig igaz marad, hogy az embereket értelmileg, érzelmileg teljesen egyformává nevelni nem lehet. Az emberek közt mindig lesznek eltérések, különbségek. Egy bizonyos átlagot azonban az emberi társadalomban ki lehet nevelni. Az átlag adja az emberek tömegét. Az átlagnak a tömege mellett a kiválók száma mindig eltörpül. A kisszámú kiválókkal s a nagytömegű átlaggal a kommunizmusnak is számolnia kell. A tömegből kimagasló óriásoknak az érvényesülési vágya s ennek nyomán értelmi és szellemi szükségleteik sohase azonosak az átlagember vágyaival, értelmi és érzelmi szükségleteivel. Az egyenlő elbírálás elve azonban egyenlő elbánást követel, így a kiválóak állandóan az átlag színvonalára süllyednek, bekerülnek Prokrustes ágyába, melynek méretét az átlagkvalitás adja.

A tudás vágya az embert ismeretei gyarapítására ösztönzi. A tudás vágya mint értelmi szükséglet akkor is működik, ha külön egyéni érdek nem tapad hozzá. A magántulajdonra alapított társadalmi rendben azonban az ismeretszerzésre való törekvés nem öncél; itt az embert a tanulásra az anyagi érdekek is ösztönzik. A kollektív társadalomban ez a ható erő megszűnik. A ható erő csökkenésével arányban kell csökkennie az eredménynek is. Ezt a kollektivista azzal látja pótoltnak, hogy miután az emberek versenyösztöne, érvényesülési vágya a gazdasági téren nem érvényesülhet, a verseny a szellemi térre fog terelődni. Hogy az emberi lélekből a verseny vágyát nem lehet kipusztítani, az szükségszerűen folyik a fejlődés törvényéből, csak az a kérdés, hová terelődik a gazdasági térről leszorított versenyösztön? Nem véletlenül múlt az, hogy az ember versenyösztöne mindig a gazdasági téren érvényesült a legvehemesebben. Ez annak a következménye, hogy az ember legvitálisabb érdeke a létfenntartása. Ha a kollektív termelés a versenyt e téren kizárja, úgy a verseny

nem oda fog terelődni, ahová azt a kollektivisták óhajtják, hanem arra a térre, amely az ember érdeke szempontjából a létfontartás után a legfontosabb. Ez pedig nem a tudás vágya, hanem a fajfentartási kötelesség. A fajfentartási kötelesség teljesítésére az által tette a teremtő az embert alkalmassá, hogy beléoltotta a nemek egymásra való vágyódását, a szerelmet. A nemi vágyakozást, mint a fajfentartási kötelesség biztos eszközét, oly mélyen égette a teremtés az ember leikébe, hogy az öncéllá vált. A szerelmi vágy tomboló szükséglete a szervezetnek akkor is, ha nem is szolgálja tulajdonképeni rendeltetését, — a fajfentartást. Gyomor és szív, éhség és szerelem az emberi élet legfőbb mozgatói. Ha a verseny a megélhetésért feleslegessé válik, úgy a versenyösztön a nemi életre terelődik át. Ez a verseny, az érzéki vágyak kultusza, amint arra már rámutattam — fejlődésre vezet.

Nem állítom azt, hogy a gazdasági térről leszorított verseny kizárólag a nemi élet kultuszába merül ki, de az ösztönök és érzelmek erejének arányában elsősorban oda kell terelődnie. A gazdasági térről leszorított versenyösztön a szellemi élet terén eredményezhet többletet, ez a nyereség azonban semmiképen sem áll arányban azokkal a veszteségekkel, amiket az egyén fejlődése, amint arra reámutattunk, a termelés közfunkcióvá tétele és a szabadszerelemre épített házasság folytán szenved.

Befejezés.

A kollektivizmus nem lehet tartós rendje az emberi társadalomnak, mert ellentétben áll a fejlődés törvényével. Az emberek egyformásítása, az osztálytagozódás, a magántulajdon megszüntetése, a nemzeti válaszfalak lerombolása, mind egy-egy merénylet ama természeti törvény ellen, amely a fejlődést biztosító verseny lehetősége érdekében a részek különbözőségét megköveteli. A kollektivizmus a gazdasági szabadság lerombolása s a közvetlen egyéni érdek kikapcsolása által a termelés csökkenésére, — a házasságnak pusztánemi viszonyra való egyszerűsítése által visszafejlődésre vezet. Az önzetlenséget termeszítő és fejlesztő intézményeket lerombolja, a gyöngék érdekében a társadalmat öncéllá, az embereket pedig annak rabszolgájává teszi. A szabadverseny cselekvő, kezdeményező, küzdő, haladó társadalmát a kaptártársadalom rabszolgaságával váltja fel. Az emberek egyformásításával a kiválókat az átlagba taszítja vissza, az ember értelmi szükségleteit nem képes kielégíteni, sőt egyiket-másikat erőszakkal elnyomja.

Ezzel a temérdek hibával szemben egyetlen elvitázhatatlan érdemet tud felmutatni a kommun. Megszünteti a szélsőséges vagyoneletolódást, a munkásnyomort s a fényűző henyélést. Fenkölt és nemes gondolat a gyöngén segíteni, azt megvédeni az erőssel szemben s a kollektivisták ebben a szerepben tűnnek fel a tömeg előtt. Ahogyan azonban a kollektivisták e célt elérni kívánják, a gazdasági szabadság és a verseny megszüntetése által, — ez nem egyéb, mint a kiválóbb elem érvényesülésének a megakadályozása. A gyöngék boldogulásáért lehengetelik a kiválókat, megakadályozzák az emberiség fejlődését, sőt a visszafejlődés örvényébe taszítják azt.

A gyöngék megvédelmezése, jobb sorsba jutása a fejlődés törvényének feláldozása nélkül a mai társadalomban is elérhető. A gyön-

gék sorsának a javulása mint határozott és állandó tendencia észlelhető a történelem lapjain. Aki ezt tagadja, az spanyolfalat állít maga és a történelem közé. Egyet elismerek s ez az, hogy e tendencia lassan, késedelmesen érvényesül. De a természet nemcsak itt, — mindenütt rendkívüli óvatossággal, tapogatózva halad a fejlődés útján, — mint éjjeli vándor a bércek szirtjein. Ezt a javulási folyamatot kell a verseny mostoha gyermekei érdekében a lehetőség határain belül a gazdasági viszonyok változásaival párhuzamosan és azokkal egybehangzóan gyorsítani. Biztosítani kell a vagyon szabaddátételét, mert a vagyon megkötése teszi lehetővé azt, hogy egyesek a versenyen kívül helyezkedve, munka nélkül élvezzék a kötött vagyont. A szabaddá tett vagyon az általános és ingyenes népoktatással biztosítja az egészséges társadalmi vérkeringést. Megjegyzem azonban, hogy az egészséges társadalmi fejlődés érdekében a részleges vagyonmegkötés mindaddig kívánatos marad, amíg a társadalom különböző rétegei, osztályai közt műveltségben, erkölcsben csak lényegtelen eltérések mutatkoznak. Az anyagi téren folyó harc az erkölcs szempontjából sokszor kifogásolható atmoszférát teremt. E harc az eszközökben nem válogató, harc közben az erkölcsi aggályok nem igen érvényesülnek. A verseny még ha nem is az anyagiakért, hanem a közéleti érvényesülésért folyik, az ügyességet, az ügyeskedést, az élelmességet, az alkalmazkodási képességet fejleszti, de az erkölcsöt nem. A verseny nem nevelője az erkölcsnek. Az intelligens, műveit ember azonban teljes tudatában van annak, hogy a verseny csak abban az esetben vezet sikerre, ha azt erkölcsi alapon folytatja. Igazi, tartós sikert erkölcsi alap nélkül elérni nem lehet. Amíg az általános műveltség oda nem fejlődik, hogy a társadalom minden osztálya, annak minden tagja tisztában lesz azzal, hogy az erkölcs nélkül folytatott verseny csak múló, — látszatsikereket teremthet: addig kell, hogy legyen a társadalomnak egy olyan osztálya, amely a versenyen kívül helyezve, etikai szempontokból tükröként álljon a küzdő tömeg előtt, annak az erkölcs s becsület követelményeiben követendő példát nyújtson. Amelyik kiváltságolt osztály előnyös helyzetét nem így fogja fel, az általa élvezett kiváltságoknak nem szolgáltatja a kötelező ellenértékét, — az az osztály elvesztette létjogosultságát s önmaga alatt vágja a fát.

A szélsőségek letompítása, a munkásság számára a termelés lehetőségeivel arányban álló emberséges életfeltételek biztosítása, nem áll ellentétben a mai társadalmi rend alapjával, sőt az egészséges

fejlődésnek egyik feltétele épen az, hogy az érvényesülési skála legalsó fokán ne a nyomor és szenvedés tanyázzék.

A verseny mostoha gyermekei helyzetének javítása a termelés lehetőségeinek határain belül a polgári becsület kérdése, de a gyöngék egyenlősítése a kiválókkal, — amit a kollektivisták ez utóbbiak elnyomása árán kívánnak elérni, — az emberiség fejlődése ellen elkövetett merénylet.